

TAMPEREEN YLIOPISTO

Kaisa Saarenmaa

H.G. PORTHAN YKSITYISEN YRITTELIÄISYYDEN PUOLESTA

Historian aineopintojen tutkielma

Tampere 2006

SISÄLTÖ

1 MIKÄ MIES PORTHAN OLI.....	1
Lähteet.....	2
Aiempi tutkimus.....	3
2 PORTHANIN TALOUSAJATTELU.....	4
Väestökysymys.....	4
Yksityisen yrittäjyyden puolesta.....	5
Koskenperkausjohtokunnassa.....	6
Maanviljelyn puolesta.....	9
Porthanin aikalaiset.....	11
Suomen Talousseurassa	13
Poliittista tasapainottelua.....	13
3 PÄÄTELMÄT.....	14
Mistä Porthanin yrittäjäfilosofiassa oli kyse?.....	14
Kritiikki hallitusta kohtaan.....	15
KIRJALLISUUSVIITTEET.....	18
Painamattomat lähteet.....	18
Painetut lähteet ja aikalaiskirjallisuus.....	18
Kirjallisuus.....	19
LIITTEET.....	21
Henkilöhakemisto.....	21

1 MIKÄ MIES PORTHAN OLI

”Mitä tavaramääriä Suomi saattaisikaan tuottaa, jos väestöä ja vaurautta olisi tarpeeksi ja talous paremmalla tolalla.”¹ Näin huokaa Turun akatemian kaunopuheisuuden professori Henrik Gabriel Porthan (1739-1804) kirjeessään ystävälleen Mathias Caloniukselle syksyllä 1794. Porthan oli kesällä matkustellut eri puolilla Suomea ja tyytyväisenä todennut, että sato oli ollut varsin kohtuullinen. Porthan suhtautui optimistisesti mahdollisuuksiin kehittää Suomen taloutta ja hänellä oli myös selkeä käsitys miten kehittäminen parhaiten tapahtuisi.

Porthan oli varsinaiselta toimeltaan historian- ja kansanrunoudentutkija, uushumanisti oppinut. Akateemisten tointensa ohella hän oli syvästi kiinnostunut Suomen taloudellisesta kehityksestä. Porthan ei kaihtanut liikkua varsinaisen työkenttensä ulkopuolella. Tutkijana ja opettajana hän pohti eklektisesti eri alojen kysymyksiä. Opetus- ja tutkimustyönsä ohella hän vaikutti yliopiston kirjaston hoitajana ja 1770-luvulla oppineiden Aurora-seurassa sekä ”Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo” -lehden, Suomen ensimmäisen sanomalehden, toimittajana. Kesäisin hän matkusteli eri puolin Suomea tehden havaintoja näkemästään. Näin hänestä kehittyi pätevä Suomen olojen tuntija.

Alun perin ”lehteä täyttääkseen”, kesäisten matkojensa pohjalta, Porthan alkoi kirjoitella juttuja Suomen eri seutujen taloudellisista oloista ja ilmaisi omia käsityksiään siitä, kuinka kehitys saataisiin asetettua oikeaan suuntaan. Kirjoittelu vei Porthanin sittemmin v. 1797 perustetun Suomen Talousseuran jäseneksi ja puheenjohtajaksi ja kuninkaan nimittämään koskenperkausjohtokuntaan toteuttamaan kanavanrakennusta.

Seuraavassa syvennyttään H.G. Porthanin taloudelliseen ajatteluun: kuinka kaunopuheisuuden professori kiinnostuu talousasioista? Mitä Porthanin talousajattelu piti sisällään? Miten Porthanin ajattelu suhteutuu 1700-luvun talousteorioihin, mm. Adam Smithin teksteihin, ja toisaalta nykyaikaiseen yrityskapitalismiin?

1 ”Ack, hvad varumängd Finland kunde producera, om det vore tillräckligt befolkadt och uppodladt samt hushållningen på bättre fot.” Porthan Caloniukselle 29.9.1794:130, suom. kirjoittajan

Lähteet

Tutkielma pohjautuu viiteen Porthanin laatimaan talouskysymyksiä käsittelevään tekstiin: *Reflexioner om de allm. hinder för näringarnas uppkomst i Finland* (1791)², *Beskrifning öfver vägarne i Finland* (1792?)³ ja *Tankar om Finlands upodling* (1797)⁴, sekä v. 1800 Suomen Talousseuran piirissä laaditut muistiot *Mem. Ang. Lanthushållning, tjärbränning, handslöjd, koppypmning*⁵ sekä *Mem. Ang. A.J. Winters mem.: Allmän hushållnings, handels och näringarnas upphjälpande*⁶. Näiden kirjoitusten ohella luetaan Porthanin ja hänen ystävänsä, juridiikan professori Mathias Caloniuksen (1738-1817) välistä kirjeenvaihtoa vuosilta 1791-1800.⁷

Kirjeet, sanomalehtijutut ja muistiot edustavat eri tyyllilajeja (genre). Kuitenkin tyyllilajista riippumatta voi sanoa, että Porthan kirjoittaa selkeällä ruotsin kielellä. Hän viljelee satunnaisesti suomalaisia sananlaskuja ja latinankielisiä teoreettisia käsitteitä. Hänen kirjoitustyyliinsään ei ole monille 1700-luvun kirjoittajille ominaista ranskalaista hienostelua. Kirjeiden tyylin voi katsoa noudattelevan C.F. Gellertin kuuluisan kirjeenkirjoitusoppaan ”Praktisk afhandling om den goda smaken i bref” (Uppsala, 1781, saksankielinen alkuteos 1750-luvulta) neuvoja: tärkeintä on pyrkiä luonnollisuuteen. Oppaan hengessä Porthaninkin kirjeet muistuttavat keskustelua, muttei kuitenkaan mitään ”todellista” (ordentligt) keskustelua vaan ”siivottua” (städad) keskustelua. Gellertin ohjeet, vaikkakin klassisia, sopivat pikemmin porvarilliselle kuin aristokraattiselle tyypille.⁸ Nämä huomiot ovat merkityksellisiä, sillä tutkielman loppupuolella palataan tarkemmin Porthanin asemaan sääty-yhteiskunnan kentällä.

2 Keskenjäänyt juttusarja, painettu Åbo Tidningar-lehdessä.

3 Alkuperäinen julkaisu vuosi epäselvä, todennäköisesti julkaistu v. 1792. Epäselvää missä yhteydessä. Painettu ja julkaistu teoksessa H.G. Porthans Skrifter i Urval, 1873.

4 Juttusarja Åbo Tidningar-lehdessä, lisäksi painettu ja julkaistu teoksessa H.G. Porthans Skrifter i Urval, 1873.

5 Mem. Ang. Lanthushållning, tjärbränning, handslöjd, koppypmning, 1.4. 1800. Finska Hushållningssällskapetets arkiv, D IV 2. Akter n:o 52, s. 60-61. Åbo Akademis Bibliotek

6 Mem. Ang. A.J. Winters mem.: Allmän hushållnings, handels och näringarnas upphjälpande, 29.8. 1800. Finska Hushållningssällskapetets arkiv, D IV 2. Akter n:o 52, s. 101-104. Åbo Akademis Bibliotek

7 Vuonna 1800 Caloniuksen ja Porthanin välit harmillisesti katkesivat. Porthan oli hoitanut Caloniuksen omaisuutta Turussa tämän oleskellessa Ruotsissa ja Calonius katsoi myöhemmin, että Porthan oli hoitanut omaisuutta huonosti. Porthan lienee laiminlyönyt tehtävänsä sairastelunsa vuoksi. ks. Wrede, 1917:231

8 ks. tarkemmin kirjeenkirjoitustyyleistä Hansson, 1988:53-54

Aiempi tutkimus

Porthanista on kirjoitettu paljon. 1800-luvun kansallinen herääminen nostatti hänet suomalaisten suurmiesten sarjaan. Toisaalta tutkimuksissa on keskitytty lähinnä Porthanin opetus- ja tutkimustyöhön. Päiviö Tommila ja Matti Klinge ovat lukuisissa yhteyksissä tehneet Porthania tunnetuksi liittyen tämän aktiivisuuteen yliopistomaailmassa, oppineiden Aurora-seurassa sekä Åbo Tidningar-lehden ja sen edeltäjän toimituksessa. Juha Manninen syventyy Porthanin ajatteluun kirjassa *Valistus ja kansallinen identiteetti: aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*⁹ ja Manninen on myös toimittanut teoksen *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*¹⁰. Tutkimuksissa on Porthanin taloudelliset harrastukset kuitenkin sivuutettu lähes täysin.

Poikkeuksen tekee Martti Kerkkosen artikkeli Historiallisessa Aikakauskirjassa v. 1939, missä Kerkkonen käy läpi Porthanin talousalan kirjoituksia, sekä Marko Nenosen katsaus Porthanin rooliin Suomen teiden ja liikenteen historiassa¹¹. Porthanin keskeinen rooli erinäisissä yksittäisissä taloudellisissa yrityksissä tulee esiin Juhani Viertolan (1974) Suomen teiden historiaa käsittelevässä tekstissä sekä Turcka Myllykylän (1991) Suomen kanavien historiaa käsittelevässä kirjassa. 1900-alussa Porthanin talousharrastuksista kirjoittivat ainakin Porthan-elämäkerrat julkaisseet historian professorit Gunnar Palander (Suolahti) ja M.G. Schybergson. Alle 100-vuotisessa Porthan-tutkimuksessa ei Porthanin taloudellisia harrastuksia kuitenkaan useimmiten edes mainita.

Mistä hiljaisuus? Onko Porthanin runsas talouskirjoittelu jätetty historiankirjoista pois tiukan aiheen rajauksen vuoksi? Vai onko kyse humanistiemme ennakkoluuloista ”toista”, tekniikan ja talouden kulttuuria kohtaan? Liiketoiminnan historiaa pohtivan Colemanin mukaan Britanniassa on perinteisesti suhtauduttu varauksellisesti liiketoiminnan ja liikemiesten historiaan. Aiheita ei ole pidetty sopivina historioitsijoille tai lukeneistolle.¹² Kyse on voinut olla kristillisen opetuksen tulkinnasta, missä on suhtauduttu kriittisesti yrittäjyyteen liittyvään voitontavoitteluun. Toisaalta on haluttu kunnioittaa yhteiskuntahierarkiaa. Liikemiehet ovat harvemmin tulleet yhteiskunnan yläluokista ja ovat joutuneet jo nuorella iällä vastaamaan

9 Manninen, 2000a

10 Manninen, 2000b

11 Nenonen kirjassa Maata, jäätä ja kulkijoita (toim. Tapani Mauranen), 1999:346-348

12 Coleman, 1984:27

perheestään heikkojen taloudellisten olojen vuoksi.¹³ Liiketoimilla on usein haastettu perinteinen yhteiskuntarakente ja sosiaalinen *status quo*. Puhutaan nousukkaista ja uudesta rahasta. Yrittäjyyteen ja talousasioihin on opittu liittämään kapinallinen henki, josta yliopistomaailman edustajat ovat halunneet erottautua. Porthanin aikana akateemisen ja talouden maailman ero ei kuitenkaan vielä ollut näin kova.

2 PORTHANIN TALOUSAJATTELU

Väestökysymys

Schybergsonin mukaan Porthanin kiinnostus taloudellisiin kysymyksiin alkoi väestökysymyksestä.¹⁴ Väestökysymys oli tyypillinen oppineiden keskustelunaihe 1700-luvun lopun Ruotsissa. Huoli väestön määrästä johtikin Taulustolaitoksen (Tabellverket) eli tulevan Tilastokeskuksen perustamiseen v. 1749. Aikakautensa oppineille tyypilliseen tapaan Porthanin julkaisi väestökysymystä koskettelevia kirjoituksia. Vuonna 1785 hän julkaisi Åbo Tidningar-lehdessä kirjoituksen ”Anmärkningar rörande Hittebarnshus”, jossa hän pohti lapsikuolleisuutta Suomessa. Lapsikuolleisuus oli erityisen korkeaa Pohjanmaalla, missä lapsia jostain syystä laiminlyötiin erityisen pahasti.¹⁵ Myös 1800-luvun alussa Suomen Talousseuralle laatimissaan muistioissa Porthan palasi lapsikuolleisuuden vähentämiseen tähtääviin toimiin.¹⁶

Åbo Tidningar-lehdessä v. 1791 julkaistussa keskeneräiseksi jääneessä artikkelisarjassaan ”Reflexioner om de allmännaste hindren för näringarnas uppkomst i Finland och huru de torde kunna undanröjas” Porthan lähtee jälleen väestökysymyksestä. Hän huomioi, että väestö on vähentynyt viimeisimmän sodan – Kustaa III:n Venäjän sodan (1788-90) – seurauksena entisestään. Porthan varoo olemasta liian kriittinen hallitusta kohtaan, mutta rivien välistä on havaittavissa pieni piikki.

Porthanin näkemyksen mukaan väestönkasvua voitaisiin edistää isojaon avulla sekä mikäli Ruotsista Suomeen suuntautuva siirtolaisuus (ns. hemmanbesittningen) jatkuisi häiriintymättä ja uudisasutukseen kannustettaisiin myöntämällä vapaudenvuosia.¹⁷ Lisäksi Porthan suhtautui

13 Coleman, 1984:34-35

14 Schybergson, 1911:344

15 Ibid.

16 ks. Mem. Ang. A.J. Winters mem.: Allmän hushållnings, handels och näringarnas upphjälpande

17 Schybergson ihmettelee Porthanin innokasta suhtautumista ruotsalaissiirtolaisiin. Suomen saaristo ja

toiveikkaasti perunanviljelyn ja vuohenhoidon sekä rokonistutuksen käytännön levittämiseen. Hän kiinnittää myös huomion korkeaan lapsivuodekuolleisuuteen. Kuten edellä jo mainittiin, palasi Porthan vielä v. 1800 Talousseuran muistioissaan pitkälti samoihin kysymyksiin. Uudistukset etenivät hitaasti Ruotsin valtakunnassa.

Yksityisen yrittäjyyden puolesta

Oliko syynä turhautuminen kruunun hitaaseen reagointiin vai mikä, mutta 1790-luvulta lähtien Porthan havahtuu huomauttamaan niistä eduista joita voitaisiin saavuttaa Suomen taloudellisen tilan kohentamisessa mikäli erilaisia kehittämishankkeita uskottaisiin yksityisten yrittäjien toimeksi. Erityisesti vesiteiden rakentamisen Porthan olisi uskonut yksityisten käsiin, kuten selviää implisiittisesti kirjoituksesta ”Beskrifning öfver vägarne i Finland” (1792?) ja eksplisiittisemmin kirjoituksesta ”Tankar om Finlands upodling” (1797). Kanavahankkeita ”Tankar om”-kirjoituksessa pohtiessaan Porthan totesikin avoimesti, että tiedettiin kuinka kalliiksi kruunun rakennustyöt tulivat ja kuinka hitaasti ne valmistuivat.¹⁸ Asialle saattoi kuitenkin tehdä jotain.

Porthan sai idean yksityisyrittäjäjatukselleen Englannista. Siellä oli kanavien rakennuttaminen yleistynyt 1700-luvun loppupuolella.¹⁹ Porthan tiesi että Englannissa oli monia kalliita kanavia rakennettu yksityisten yrittäjien (enskilde subscribenter) alaisuudessa ja aloitteesta. Tällaiset hankkeet olivatkin sitten valmistuneet hyvissä ajoin. Porthanin mukaan yritystoimintaa pidettiin Englannissa varsin kannattavana – sillä edellytyksellä, että kanavaa myöten kuljetettiin tärkeää kauppatavaraa kuten kivihiihtä, kalkkia, kalkkikiveä tai tiiliä, mutta mainitseepa Porthan myös saven ja hiekankin. Porthanin mielestä tällainen järjestely olisi

rannikko olivat noihin aikoihin pitkälti ruotsalaismuuttajien asuttamaa ja Schybergson kuvaa Uttamaata Hälsinglandin kolonisoimaksi. Väestö oli kasvanut pitkälti siirtolaisuuden vuoksi ja ruotsalaisuuskaiden mukana oli Suomeen siirtynyt paljon tietotaitoa. Schybergson katsoo, ettei siirtolaisuuteen perustuva väestökehitys ollut kuitenkaan kestäväällä pohjalla ja muitakin apukeinoja olisi tarvittu Suomen kehittämiseksi. ks. Schybergson, 1911:345

¹⁸ Porthan, 1797:388

¹⁹ Vuoteen 1759 mennessä ei Englannissa ollut kaivettu yhtä ainuttakaan kanavaa, teollistuneisuudesta ja taloudellisen toiminnan kasvusta huolimatta. Hiilen käytön yleistymisen käynnisti logistiikkakeskustelun 1700-luvun puolivälissä: kanavaliikenteen toivottiin vähentävän kuljetuskustannuksia. v. 1759 Worsleyn kaivoksen omistanut Francis Egerton – Bridgewaterin 3. herttua – kaivatutti kanavan kaivoksiltaan Manchesteriin. Matkaa kertyi n. 7 Englannin peninkulmaa. Työnjohtaja Brindleyn suunnitelman mukaan kanavaan ei rakennettu sulkuja. Herttuan varoin rahoitettiin myös Merseyn kanavan rakennustyöt 1760-luvulla. Brindley oli taas mukana rakentamassa Suurta Trunkin kanavaa Merseyllä Trentille. 1700-luvun lopulla kanavahankkeita käynnistettiin myös Skotlannissa ja Walesissa. ks. tarkemmin Daumas ja Gille, 1979:273-274.

voinut sopia esim. Trollhättanin-kanavan rakennukseen Ruotsissa: kruunun sijaan kanavahankkeeseen olisi voinut ryhtyä yksityinen seura (enskildt Sällskap).²⁰

Porthan totesi, että koska yksityiset *subscribentit* tiesivät oikeutensa turvatuksi ja saivat kanavasta säännöllistä tuloa, tyytyivät he pienempään voittoon. Se, että asema oli turvattu sai yrittäjät halukkaasti ja rohkeasti lähtemään kanavahankkeen kaltaisiin suurin ja kalliisiin yrityksiin. Houkuttavaa oli Porthanin mukaan myös ”tuoda lisänsä maan kukoistukseen ja hyvinvointiin”.²¹ Porthanin näkemyksiä yksityisten yrittäjien käyttämisestä voi pitää uraauurtavina, sillä osakeyhtiölakeja alettiin säätää Venäjällä, Ruotsissa ja Suomessa vasta 1800-luvun puolivälin tienoilla.

Maanteiden rakentamista ei Porthan ollut suosittlemassa yksityisyrittäjien käsiin. Porista Kristiinankaupunkiin rakennettava tie päätettiin kuitenkin useamman vuosikymmenen viivyttelyn jälkeen uskoa teknisen ja taloudellisen vastuun kantaneelle yrittäjälle. Työt aloitettiin vuonna 1798.²² Urakoitsija tuskin kuitenkaan oli Porthanin idea, vaikka hän seurasikin rakennushanketta sivusta. Todennäköisempää on, että päätös urakoitsijan käytöstä syntyi talonpoikien aloitteesta. Muuan Widen oli laskenut tien kustannuksia. Talonpojat valittivat rakennusvelvollisuudestaan ja tiepäätöksestä sekä katsoivat Widenin laskemat kustannukset liian pieniksi. Talonpojat ilmoittivat, että heille sopi jos Widen tai joku muu urakoitsija sitoutuisi tekemään tien sovituin kustannuksin ja he olisivat näin vapaat muusta - kunnes tie annettaisiin valmiina kihlakunnan hoitoon. Näin toimittiin.²³ Suururakoitsijaksi päätyi J.M. Gottskalk. Hän myös johti hanketta ja vastasi rakennustöistä.²⁴ Porthanilla tosin oli jo ennen töiden aloittamista epäilyksiä, että Gottskalk oli yritteliäisyydestään tunnetun maaherra E.G. von Willebrandin bulvaani.²⁵

Koskenperkausjohtokunnassa

Suomen teiden ja vesiteiden tilaa katsastavassa kirjoituksessaan ”Beskrifning öfver vägarne i Finland” Porthan oli jo todennut, että Suomessa oli suunniteltu koskenperkausta useaan

20 Porthan, 1797:388-389

21 Ibid.

22 Viertola, 1974:47

23 Nenonen, 1999:346-347

24 Viertola, 1974:47

25 ks. Porthan Caloniukselle 26.10.1797:431

otteeseen useiden eri henkilöiden johdolla.²⁶ Porthan huomautti, että kaikista toimista ja elimistä huolimatta juuri mitään ei ollut saatu aikaiseksi.²⁷ Ongelmia oli aiheuttanut mm. se, että johtajilla oli ollut erilaiset periaatteet työn johdon suhteen: Boijen johdossa oli ajatuksena pelastaa maan pellot ja niityt tulvilta sekä kuivattaa soita. Koskia padottiin, mutta kanavista ei tullut entistä syvempiä. Ehrensvärdin ja Wetterstedtin johdossa puolestaan olisi keskitytty parantamaan vesiteiden purjehduskelpoisuutta ja ajatuksena oli rakentaa sulkuja.²⁸ Tällöin ryhdyttiin Rikalan kanavahankkeeseen Lempäälässä, mutta v. 1788 sota katkaisi rakennustyöt.²⁹

Useat suomalaiset, joukossa kirkkoherra N. Idman, professori P.A. Gadd ja kenraali F. Wrede, puolustivat koskenperkaushankkeita ja pyrkivät saamaan kruunun niille myötämieliseksi. Wreden vaikutuksella saatettiin vedota puolustusnäkökohtiin, joita pidettiin erityisen otollisina tämänkaltaisissa töissä. Porthan oli kuitenkin Myllykylän mukaan se ”johtava vesitieteoreetikko”.³⁰

Pohjustustyö johti viimein tuloksiin, kun v. 1799 joulukuussa saatiin julistus ”Koskenperkamisesta Suuressa Ruhtinaan Maa Suomessa”. Julistuksessa todettiin, että suomalaiset olivat kauan joutuneet kärsimään ”vetten ylitsevuotamisesta”, mikä oli vaikeuttanut maanviljelyä. Hallitus otti julistuksessa työt vastuulleen, mutta tämä ei täysin toteutunut sillä käytännössä rahat töihin otettiin Suomen passevolanssikassasta joka oli tarkoitettu suomalaisten joukkojen liikekannallepanoa varten. Koskenperkaus aloitettiin Kokemäenjoelta, missä Porthanin teoria töiden aloittamisesta joen suulta toteutettiin.³¹ Porthanin idea yksityisten yrittäjien käyttämisestä ei toteutunut, mutta hän itse päätyi kruunun nimittämään koskenperkausjohtokuntaan!

Koskenperkausjohtokunnan puheenjohtajana toimi Suomen sotilasyliapäällikkö V.M. Klingspor. Sotilashenkilön nimittäminen tehtävään johtui todennäköisesti siitä, että

26 Koskenperkauksessa vaikuttaneita henkilöitä: professori Hasselblom ja kenttämarsalkka Ehrensvärd; lääninherra Boije, eversti Gripenberg, kamarineuvos Wetterstedt. Apulaisina mm. Daniel Thunberg, Samuel Chydenius ja Jakob Stenius (ns. Koski-Jaakko) sekä muuan Anders Jansson. Näistä erityisesti Anders Janssonia pidettiin erinomaisena teknisten töiden taitajana (”en skickelig mechanic”). ks. Myllykylä, 1991:33.

27 ”Med alla dessa anstalter och kostnader har härtills nästan ingenting blifvit uträttadt.” Porthan, 1792?:109

28 Ibid.

29 Myllykylä, 1991:33-34

30 Myllykylä, 1991:41-42

31 ks. Myllykylä, 1991:42-43

koskenperkaus katsottiin luonteeltaan sotilaalliseksi – liekö tähän vaikuttanut kenraali Wreden toimittama pohjustustyö. Varapuheenjohtajana toimi E.G. von Willebrand, josta tuli samoihin aikoihin myös Suomen Talousseuran puheenjohtaja. Muita jäseniä olivat Porin rykmentin päällikkö J.F. Aminoff, laamanni Olof Wibelius, Turun ja Porin läänin kamreeri A.J. Winter sekä itse professori H.G. Porthan.³² Oliko tämä sitten sellaista valistunutta johtoa, jota Porthan oli peräänkuuluttanut kirjeessään Caloniukselle jo keväällä 1798?³³ Erityisesti Porthania oli huolestuttanut se, pääsisikö mukaan yksikään taitavaksi mekaanikoksi tunnettu henkilö.³⁴ Johtokunnan työn käynnistyessä alkoi näyttää siltä, että uushumanisti historianprofessori ei suinkaan ollut seuran vähäisin mekaanikko. Kun koskenperkausjohtokunta kokoontui ensimmäisen kerran 24.4.1800 käsittelemään Kokemäenjoen perkausta olisi perkaustyöt voitu panna täytäntöön saman tien: työvuodeksi oli myönnetty tarpeeksi rahoja ja Hämeen rykmentistä 500 sotilasta työhön. Koskenperkausjohtokunnalla ei kuitenkaan ollut asiantuntemusta suunnitelmien laatimiseksi.³⁵

Porthan oli ongelmasta tietoisena pyytänyt jo aiemmin ruotsalaista ystäväänsä, N.G. af Schultenia etsimään hankkeeseen kokeneen hydrografin eli kanavanrakentajan. Porthan oli myös pyytänyt Schultenilta lausuntoa ehdotuksesta ohittaa Kokemäenjoen keskiosan kosket oikaisukanavalla. Schulten ei kuitenkaan innostunut kanava-ajatuksesta, sillä maanlaatu oli hiekkaista liuhusavea.³⁶ Tutkimuksia ryhtyi sitten toteuttamaan lääninmaanmittari Johan Tillberg apulaisenaan arkkitehti Johan Blomström, mutta he eivät olleet varsinaisia asiantuntijoita. Selvityksen perusteella päätettiin ryhtyä oikaisukanavan rakennukseen, sillä koskien perkaaminen oli osoittautunut liian hankalaksi ja kalliiksi. Kanavalinjaksi valikoitui reitti Raijalan järvestä Niskakosken yläpuolelta Ylistaron kylään Kokemäellä.³⁷

Schultenilta ei liennyt apua myöskään etsittäessä henkilöä kanavanrakennuksen työnjohtoon. Tehtävään löytyi muuan luutnantti Stenstam, joka oli Viaporissa perehtynyt rakennustöihin. Stenstam paalutti kanavalinjan keväällä 1803. Porthania alkoi hermostuttaa töiden viivästyminen: jo kaksi vuotta oli vierähtänyt suunnitelmien valmistumisesta! Porthania myös

32 Myllykylä, 1991:43

33 ks. Porthan Caloniukselle 24.4.1798:478-479

34 ks. Porthan Caloniukselle 1.1.1798:451

35 Myllykylä, 1991:43

36 Ibid.

37 Ibid.

harmitti ystävänsä O. Wibeliuksen lähteminen johtokunnasta. Wibeliuksen tilalle tuli kuitenkin piispa Jakob Tengström, jota pidettiin pätevänä, ja tämä lepytti Porthanin.³⁸

Porthan päätyi lopulta itse ylimpänä valvojana johtamaan Kravin kanavan töitä Kokemäellä kesällä 1803. Kaksi linnoitustoimen upseeria johti yhdessä muiden upseerien kanssa kaivuutöitä. Porin rykmentistä tuli kaivuutöihin 700-800 miestä. Hanke tosin jäi kesken sodan sytyttyä v. 1808. Porthanilta hanke jäi kesken tämän menehdyttyä vuonna 1804. Porthan vilustui askaroidessaan kylmässä kirjastossaan.

Kravin kanavasta voinee mainita, että se oli siihen asti suurin Ruotsin valtakunnassa tehty kanavayritys ja mittavimpia yleisiä töitä Trollhättanin kanavan valmistuttua v. 1800. Kanavan pituus oli 11 kilometriä ja sen pohjan leveys n. 7 metriä. Kaivannoissa poistettiin maata n. 380 000 kuutiometriä. Varoja hankkeeseen kului n. 87 000 velkaseteliriksiä.³⁹

Maanviljelyn puolesta

Vaikka Porthan olikin ”johtava vesiteoreetikko” ja kiinnostunut infrastruktuuriasioista, oli hän aikakautensa lapsi siinä, että katsoi maan vaurauden ja kehityksen riippuvan ennen kaikkea maanviljelyn tilasta.⁴⁰ Mm. skotlantilaisella Adam Smithillä, ranskalaisella A.R.J. Turgotilla ja ruotsalaisella Anders af Botinilla oli teorioita siitä miten ihmiskulttuuri kehittyi. Näissä teorioissa eletään ensin villoin metsästäjä-keräilijöinä, sitten paimentolaisina barbaareina, kunnes maanviljelys syrjäyttää entisen elämänmuodon ja tästä viimein saatetaan kehittyä korkeimmalle asteelle eli kauppiaksi.⁴¹ Porthankin sovelsi näitä teorioita kirjoittaessaan saksalaiselle tiedemiehelle A.L. von Schlözerille Suomen oloista: lappalaiset olivat paimentolaisia, mutta suomalaiset pohjoiseen muuttaneet ”kolonistit” jotain muuta.⁴² Suomessa asui kaksi kansaa, joista toinen oli kehittyneempi, toinen primitiivisempi.⁴³

38 Myllykylä, 1991:44

39 Myllykylä, 1991:44-45

40 Sten Lindroth toteaa 1700-luvun aatevirtauksista kirjoittaessaan, että jopa kiihkomielisin manufaktuurin omistaja tunnusti, että maanviljelys loi pohjan kaikelle muulle toimelle. ks. Lindroth, 1978:109.

41 Legnér, 2004:90-91

42 Tarkemmin tästä saanee selvää Porthanin kirjoituksesta ”Neueste Nachrichten von Finnland, dem europäischen Kanada” (1779). Julkaistu Schlözerin toimittamassa sarjassa ”Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts” (1776-1782). Porthan teki ainoan – 5 viikkoa kestäneen – ulkomaanmatkansa Göttingeniin Schlözerin luokse.

43 Klinge, 1982:79

Maanviljelykseen kytkeytyvää Suomen tulevaisuutta Porthan pohti erityisesti kirjoituksessaan ”Tankar om Finlands upodling”. Käytännöllisesti ajatteleva Porthan esitti, että Pohjois-Suomessa keskityttäisiin karjanhoitoon ja Etelä-Suomessa maanviljelyyn: vuoritoimella ei Suomessa ollut tulevaisuutta ja metsävarojen käyttöä oli syytä taloudellistaa. Hallaöiden vähentämiseksi ja viljelyn helpottamiseksi oli estettävä tulvat, mm. ryhdyttävä soiden kuivaamiseen.⁴⁴ Porthan otti myös puheeksi kuinka Suomen monet järvet saataisiin palvelemaan taloudellista kehittymistä ja katsoi, että tässä oli välttämätöntä saada esivallan apua.⁴⁵

Kantava teema Porthanin kirjoituksessa oli, että Suomen luonto asetti tietyt rajat taloudelliselle kehitykselle. Näiden syiden ohella oli olemassa kuitenkin myös ns. keinotekoisia (artificielle) esteitä talouden kehitykselle. Keinotekoiset esteet, joista esimerkkinä erilaiset maiden kuivaamista vaikeuttavat vesipadot myllyjen, sahojen ja kalastamoiden yhteydessä, voitaisiin hyvin poistaa.⁴⁶ Porthan ei tahtonut puuttua omistusoikeuksiin, mutta totesi, että myös padoista vahinkoa kärsivillä maanviljelijöillä oli oikeuksia. Lisäksi olisi kruunun kenties viisaampi ajaa maanviljelijöiden etua, sillä heidän hyvinvointinsa hyödytti useampia ihmisiä ja lisäsi näin väestönkasvua, mitä Porthan piti erityisen tärkeänä.⁴⁷

Maan vauraus ponnisti maataloudesta, mutta kaupunkilaistenkaan ei sopinut jäädä laakereilleen lepäämään. Vuonna 1800 Porthan pohti Talousseuran kirjoituksessaan ”Tankar om våra städers upphjälpande”, ettei kaupunkeja tulisi tukea monopoli- ja erikoisasemilla, vaan teollisuutta ja asukkaiden ahkeruutta olisi lisättävä. Kaikenlainen kaupunkeihin pesiytyvä ylellisyys olisi kitkettävä pois.⁴⁸ Niinikään Talousseuran piirissä laaditussa kirjoituksessaan ”Om finska hushållningens upphjälpande” Porthan pohti kuinka kaupunkien köyhäinhoito olisi järjestettävä: hän katsoi, ettei köyhien pitäisi joutua elämään puutteessa, mutta apu ei kuitenkaan saisi rohkaista laiskuuteen.⁴⁹

44 Porthan, 1797:372

45 Porthan, 1797:373-374

46 Ibid.

47 Porthan, 1797:375-376

48 ks. Schybergson, 1911:335. Kirjoittaja ei onnistunut löytämään alkuperäislähdettä.

49 Schybergson, 1911:335

Porthanin aikalaiset

Turusta löytyikin 1700-1800-lukujen vaihteessa ainakin jokunen tällainen yritteliäs kaupunkilainen: Porthanin ohella heihin lukeutui koko tukku akatemiassa vaikuttaneita oppineita.

Pohdittaessa Porthanin aktiivisuutta talouden alalla, ja varmasti myös muilla aloilla, onkin huomioitava, ettei mies toiminut tyhjiössä: ideat ja ennakkoluulottomuus (esim. tarttua kanavanrakennuksen kaltaiseen hankkeeseen) kypsyivät vuorovaikutuksessa toisten samanhenkisten kanssa. 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Turusta löytyy useita esimerkkejä aktiivisista akatemian jäsenistä, jotka tieteellisen työn ohella omistautuivat yritystoiminnalle tai muille käytännön hankkeille.

Kirjeessä Caloniukselle 12.4.1798 Porthan kertoo Turussa vaikuttaneesta kemisti Johan Gadolinista (1760-1852), joka ”opiskelun, lukemisen ja saarnaamisen ohella hoitaa puutarhaa, siemenkauppaa, tupakkatehdasta sekä paloviinayritystä yhdessä erään Björkbuhmin kanssa”.⁵⁰ Edellä mainittujen tointen lisäksi Gadolin valmisti mineraalivettä ja omisti puolet lasitehtaasta. Tupakkatehtailu lienee sopinut miehelle, sillä Gadolin oli itse kova tupakkamies – ja eli tästä huolimatta 92-vuotiaaksi.

Leikola tietää kertoa Gadolinista, että tämä syntyi v. 1760 Turussa. Vanhemmat olivat professori, myöhemmin piispa Jacob Gadolin ja Elisabeth Browallius. Ensin Gadolin opiskeli Turussa matematiikkaa, mutta suuntautui sitten kemiaan. Hän opiskeli Uppsalassa vuosina 1779-83 ja nimitettiin ylimääräiseksi professoriksi Turun Akatemiaan v. 1785. Vuosina 1797-1822 hän toimi varsinaisena professorina. Gadolin avioitui v. 1794 Hedvig Magdalena Thilemanin kanssa ja he saivat 9 lasta. Vaimon kuoltua v. 1817 Gadolin avioitui Ebba Catharina Palanderin kanssa. Gadolin saavutti kemiallisilla tutkimuksillaan verraten nuorena huomattavaa kansainvälistä mainetta.⁵¹ Edelleen Gadolin oli perustamassa Suomen Talousseuraa v. 1797. Tästä enemmän hiukan myöhemmin.

Jos vielä palataan muihin Porthanin yritteliäisiin aikalaisiin, niin toiseksi esimerkiksi voisi nostaa Turun akatemian ensimmäisen kemian professorin, Pehr Adrian Gaddin, joka

⁵⁰ Porthan Caloniukselle, 12.4.1798:472

⁵¹ Leikola, 1995a:155

Porthanin tapaan oli eklektikko, vaikkakin hieman eri saralla. Gadd kirjoitti väitöskirjoja kaskeamisesta, niityistä, kylvöistä, kasvitaudeista, ulkomaisista viljalajeista, heinistä, perunasta, tuholaisista ja lammastaloudesta. Lisäksi hän kirjoitti värikasveista, pellavasta, hampusta ja silkinviljelyn mahdollisuuksista, sekä siitä miten ulkomaiset kasvit tulivat toimeen Suomessa. Pohtipa hän myös vesilintuja ja kalojen loisia ja teki Aurora-seuran lehteen luettelon Suomen kalalajeista.⁵²

Kolmas esimerkki voisi olla Turussa opiskellut, sittemmin Alavetelin kappeliseurakunnan saarnaajana ja Kokkolan kirkkoherrana vaikuttanut Anders Chydenius (1729-1803). Saarnaamisen ohella Chydenius paneutui Alavetelissä lääkärin töihin ja moniin muihin käytännön asioihin: otti käyttöön uusia viljelymenetelmiä ja kasveja, raivasi soita, kasvatti espanjalaisia lampaita sekä nikkaroi teknisiä apuvälineitä ja yritti saada talonpojat omaksumaan joitakin näistä. Kokkolassa hän ylläpiti omaa orkesteria, joka antoi konsertteja pappilassa.

Tunnettuja ovat Chydeniuksen talousteoreettiset pohdinnat, jotka lähtivät liikkeelle Ruotsin tiedeakatemian kirjoituskilpailutyöstä. Kirjoituksessaan Chydenius toi esiin keskeiset periaatteensa: tasa-arvon ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimuksen, vastenmielisyyden rajoituksia ja kontrollia kohtaan sekä luottamuksen yksilön vapaaseen harkintakykyyn. Chydeniuksen liberalismi oli samanaikaista ja -henkistä kuin skotlantilaisen Adam Smithin, ”modernin kapitalismin isän”.⁵³ Toinen skotti, jonka ajatuksia Chydeniuksen näkemykset noudattelivat oli John Locke: valtio oli olemassa kansalaisia varten, ei päinvastoin.⁵⁴

Näiden huomioiden jälkeen herää kysymys, voitaisiinko puhua erityisestä innovatiivisuudesta 1700-luvun lopun Turussa, Porthanin välittömässä piirissä? Jos voidaan, niin jatkotutkimuksessa olisi kiinnostavaa tutkia, kuinka tällainen ilmapiiri onnistuttiin luomaan. Olihan Suomen tila vielä vuosisadan alussa varsin lohduton: maa oli raunioina isovihan jäljiltä ja suuri osa lukeneistoa paennut Ruotsin puolelle.

52 Leikola, 1995b:104

53 Juha Manninen (2000b) pohtii kirjassaan ”Valistus ja kansallinen identiteetti” voisiko Suomesta puhua ruotsalaisena Skotlantina 1700-luvulla. Brittiläinen periferia tuotti tuoretta näkökulmaa Smitheineen ja Humeineen. Suomella oli Chydeniukset ja Forsskålit.

54 Hyttinen, 1995:109-110

Suomen Talousseurassa

Porthan ei päässyt mukaan perustamaan Suomen Talousseuraa v. 1797 sairastelunsa vuoksi. Syksyllä 1797 Porthania jäyti nivelsärky ja kihti, joka vaivasi erityisesti käsiä.⁵⁵ Talousseuran ensimmäinen kokoontuminen oli 1.11.1797 piispa Gadolinin luona. Gadolinin ja tämän pojan kemisti Johan Gadolinin ohella seuraan kuului ainakin professorit G. Haartman, J. Pipping ja J. Tengström, laamanni O. Wibelius, kamarineuvos A.J. Winter sekä joitakin kauppiaita ja upseereita. Vaikka Porthan ei aluksi ollut mukana, tiesi hän kertoa Caloniukselle, että seura oli hakemassa kuninkaalta virallistamista (auctorisation).⁵⁶

Porthan ei kuitenkaan kauan joutunut olemaan seuran ulkopuolella. Kirjeessä 7.1.1798 Porthan saattoi kertoa Caloniukselle, että hänet oli kutsuttu talousseuran jäseneksi. Porthan kommentoi: ”*hvad vi må kunna gagna dem, vet jag icke; ty vi äge ingendera jord el. Åkerbruk*”.⁵⁷ Vaikka Porthan ei ollutkaan maanomistaja tai viljelijä, minkä hän itse katsoi taloudelliselle aktiviteetille keskeiseksi tekijäksi, ei hän jäänyt toimeettomaksi ja hänestä tehtiin seuran puheenjohtajakin puolivuotiskaudeksi v. 1801. Porthan teki seuran kehittämiseksi joitakin ehdotuksia koskien kokouskäytäntöjä ja ehdotti sihteerin palkkaamista⁵⁸.

Porthanin kirjeistä saa käsityksen, että hän oli hiukan skeptinen talousseuran perustamisen suhteen: mahtoiko oppineita seuroja olla jo liikaakin?⁵⁹ Toisaalta hänen selostaessaan Caloniukselle Talousseuran ajatusta käy selväksi, että siinä toteutui Porthanille tärkeät asiat. Porthan kirjoittaa: ”heidän tarkoituksenaan on oleva: valistaa ja rohkaista rahvastamme talouden alalla”.⁶⁰

Poliittista tasapainottelua

Valistaminen ja rahvaan rohkaiseminen ei kuitenkaan aina käynyt helposti. Talousseuran piirissä Fabian Wrede laati ehdotuksen, että vapaaehtoisesti luovuttaisiin joidenkin ylellisyystavaroiden käyttämisestä. Porthan epäili, että tämä oli liian uskallettua ja kritiikki

55 Porthan Caloniukselle 9.11.1797:435

56 Porthan Caloniukselle 1.11.1797:433

57 Porthan Caloniukselle 7.1.1797:452

58 Schybergson, 1911:324-325

59 Porthan Caloniukselle 6.11.1797:433

60 ”deras ändamål skal blifva; at uplysa och uppmuntra i synnerhet vår allmoge, i Hushållningen [...]”

herättäisi näree valtion johdossa.⁶¹ Kirjeessään Caloniukselle Porthan arveli, ettei kannata tahallaan herättää hallituksessa pahaa verta, sillä muuten nämä voisivat kieltää koko seuran toiminnan. Olisi toimittava vain sallituilla alueilla kuten koskenperkaustyössä. Esim. Pohjanmaan salpietaritehtaisiin ei kannattaisi puuttua. ”Vaikka toisaalta olisi hyödyllistä kiinnittää rahvaan huomiota tuollaisiin asioihin ja levittää hyödyllistä valistusta, niin toisaalta noita ehdotuksia voisi väärinkäyttää ja loukata epäluuloista ja mielivaltaista hallitusta.”⁶²

Palander huomauttaakin, että Porthan oli monissa kannanotoissa ylen varovainen eikä pitänyt sopivana että Talousseuran kirjoituskilpailun aiheeksi valittaisiin talonpoikaispurjehdus – Anders Chydeniuksen ammainen aihe – koska se voisi liiaksi ärsyttää hallitusta.⁶³ Porthanin varovaisuus oli kenties liioiteltua, sillä kuninkaan virallistamaa seuraa oli nimenomaan pyydetty esittämään uudistusideoita!

3 PÄÄTELMÄT

Mistä Porthanin yrittäjäfilosofiassa oli kyse?

Porthanin yrittäjäfilosofia tulee lähelle Adam Smithin ihmiskäsitystä ja tämän teorioita siitä miten yhteiskunta toimii. Kun ”Kansojen varallisuudessa” (1776) Adam Smith käsittää, että ihminen on egoistinen ja, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta, pyrkii aina parantamaan asemaansa, antaa ”Theory of Moral Sentiments” (1759) monipuolisemman kuvan Smithin ihmiskäsityksestä. Tässä teoksessaan Smith liittää talouden vahvasti etiikkaan. Vaikka ihmiset pyrkisivätkin ajamaan omaa etuaan, ei egoistinen yhteiskunta silti ole toivottava ja toimiva. Ihmiset saavat sitä paitsi onnentunnetta myös toisten menestyksestä, sillä heille on ominaista sympatisoida toisiaan. Näin Smith tekee tulkinnan, että me tavoittelemme rikkautta ja yritämme välttää köyhyyttä tehdäksemme mieliksi muille ihmisille. Kenestäkään ei ole hauska nähdä ympärillään köyhyyttä.⁶⁴

Tällaiset näkemykset olivat muutenkin yleisiä 1700-luvun Britanniassa. J. Moore pohti kirjoituksessaan kuinka vauras kauppias voisi omaa onneaan tavoitellessaan nauttia siitä miellyttävästä ajatuksesta, että oli samalla lisäämässä maansa vaurautta ja voimaa sekä antoi

61 Porthan Caloniukselle 29.11.1798:529, ks. myös Palander, 1904:193

62 Porthan Caloniukselle 29.11.1798:530, käännös Palander, 1904:193

63 Palander, 1904:192

64 Smithistä kirjoittaa esim. Syll, 1998:101-102

leivän tuhansille ”toimeliaille maanmiehilleen”.⁶⁵

Edelleen, Pope runoili 1730-luvulla kirjoituksessaan ”Essay on Man” kuinka itsensä ja kanssaihminen rakastaminen olivat saman asian kääntöpuolia samoin kuin järki ja tunne:

*That REASON, PASSION, answer one great aim,
That true SELF-LOVE and SOCIAL are the same.*⁶⁶

Keskeistä tässä aatemaailmassa oli ajatus, että ainoastaan täyttämällä yhteiskunnalliset velvoitteensa saattoi ihminen osoittaa kelpoisuutensa alamaisena. Yksityisten velvoitteiden täytön myötä kasvoi yleinen onni.⁶⁷

Porthanille yksityisyrittäjyyden puolustaminen merkitsi ennen kaikkea koko maan vaurastumista ja kehittymistä: yksityiset saattoivat organisoida ja rahoittaa rakennustyöt kruunua tehokkaammin. Oli hölmöä jättää maan kehittyminen kruunun varaan. Porthan puolusti yksityisyrittäjyyttä tästä näkökulmasta, eikä niinkään pohtinut kuinka yrittäminen vaurastuttaisi yksittäisiä henkilöitä tai yhdistyksiä.

Kritiikki hallitusta kohtaan

Mistä sitten Porthanin epäilevä suhtautuminen kruunun toimiin? Käytännön tasolla Porthania harmitti paitsi kruunun toimien hitaus ja kalleus, myös lainsäädännön epätasaisuus. Tämä tulee ilmi useissa Porthanin kirjoituksissa, vaikka Porthan varookin antamasta suoraa kritiikkiä. Erityisesti Porthania kismitti arvaamaton sensuuri ja rajoitukset lehdistönvapaudessa.⁶⁸

Esimerkiksi kotimaalleen Ruotsille Porthan nostaa kirjoituksessaan ”Tankar om Finlands upodling” (1797) Englannin, missä laki oli turvaamassa kansalaisten oikeuksia. Britit olivatkin 1700-luvulla sangen ylpeitä hyvin järjestetystä yhteiskunnastaan.⁶⁹ Porthanin kritiikissä kruunua kohtaan on kuitenkin havaittavissa myös muita tasoja.

65 J. Moore, A View of Society and Manners in France, Switzerland and Germany, 1780:327-328, sit. Briggs, 1979:10

66 sit. Briggs, 1979

67 Legnér, 2004:86

68 Schybergson, 1911:453

69 ks. mm. Briggs, 1979:8-9

Hattujen valta-aikana vuodesta 1738 oli Ruotsissa uskottu ylellisyyden edistävän ja kehittävän valtakunnan taloutta. Haluttiin kehittää kotimaista kulutustavaratuotantoa. Turussakin edistettiin näin ollen esim. silkinviljelyn teoriaa. 1750-luvulta kuitenkin fysiokraattiteorioiden usko maahan ja maanviljelyyn alkoi saada enemmän painoarvoa. Korostettiin vaatimattomuutta ja egalitaarisuutta. Vallassa olevat myssyt kielsivät vuoden 1766 asetuksella kahvin, kaakaon, punssin ja monet viinit.⁷⁰

Fysiokraattiseen aatemaailmaan liittyi oleellisesti humanismin harrastaminen. Muinaiset roomalaiset olivat ihailleet maanviljelijää; 1700-luvun fysiokraatit ihailivat sekä roomalaisia että maanviljelyä. ”Demokraattisesta” provinsiaalisuudesta tuli aristokraattisen pääkaupunkikulttuurin vastakohta. Humanistit harrastivat latinaa, mikä toimi hattujen piirin ruotsalaisuutta sekä hovin ja pääkaupunkiseudun ranskalaisuutta vastaan.⁷¹

1700-luvun fysiokratiassa yhdistyi antikvaarinen ja taloudellinen kiinnostus isänmaahan.⁷² Edellä mainittujen ohella keskeiselle sijalle nousi työn merkityksen korostaminen: barbaareille työ oli välttämätön paha, eikä mieluinen velvollisuus kuten ihmisille kehittyneemmissä, maatalouteen ja kauppaan pohjaavissa yhteiskunnissa.⁷³ Porthanin talousajattelu ja -filosofia, jos tällaista termiä uskaltaa käyttää, kuuluivat tähän perinteeseen. Huippumoderneista vivahteistaan huolimatta Porthanin kiinnostuksen kohteita ja näkemyksiä voinee pitää melko tyypillisinä aikakaudelleen ja sille sosiaaliryhmälle – provinsiaaliselle lukeneisto-papistolle – jota hän edusti.

Porthan ei ottanut osaa politiikkaan, mutta seurasi mielellään poliittisia tapahtumia historioitsijan avoimin silmin, kuten Schybergson asian ilmaisee.⁷⁴ Porthan uskoi vahvaan kuningasvaltaan. Virkamiesvaltaan ja Ranskan vallankumouksen myötä julistettuun demokratiaan hän suhtautui epäilyksellä, sillä nämä korvautuisivat Porthanin mielestä pian ylimysvallalla tai oligarkialla. Hän arveli, että Ranskan vallankumous päättyisi vain despotismiin, kuten tekikin.⁷⁵ Porthan uskoi lakiin ja järkeen ja kavahti 1700-1800-lukujen

70 Klinge, 1989:27-28

71 Ibid.

72 Tästä tarkemmin Legnér, 2004

73 Legnér, 2004:91

74 Schybergson, 1911:451

75 Porthan Caloniukselle, 16.9.1793, 28.4.1794 ja 13.11.1794, ks. myös Schybergson, 1911:451

vaihteessa voimistuvaa, ymmärrystä ja tunnetta korostavaa kantilaista filosofiaa.⁷⁶ Voi olla, että Porthanilla oli radikaalejakin ajatuksia valtiosta ja hallituksesta, mutta me emme niistä saa tarkempaa tietoa. Calonius ja Porthan tietävästi tuhosivat pian lukemisen jälkeen vaarallisia ajatuksia kantavat kirjeensä.⁷⁷

Porthanista tuntui usein, ettei hallitus toiminut valtakunnan parhaan edistämiseksi.⁷⁸ Schybergson kirjoittaa, että samalla kun Porthan työskenteli synnyinmaansa hyväksi eri aloilla, katseli hän surumielisesti kohti sille haitallisina pitämiään hankkeita.⁷⁹

Porthan oli linjannut elämäntyönsä tavoitteet Suomen ensimmäisen lehden – *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbon* ensimmäisessä numerossa seuraavasti:

*Kyll antaa Suomen maa voi sulle runsaat aiheet/
saat tiedoin terävin sen luonnon selittää,/*
kuvailta isäin työn ja kunnan, vaivan, vaiheet.
*Valoksi, viitaksi maan lasten niin ne jää.*⁸⁰

Näihin päämääriin oli tähdännyt myös 1770-luvulla vaikuttanut Aurora-seura, jota Porthan oli perustamassa. Aurora ei ollut mikään tuttavallisen arkinen keskustelukerho: se oli järjestäytynyt ns. *orden*, ritarikunnan kaltainen veljeskunta ”jolla oli tiukasti noudatettavat, vaativintakin virkamiessielua tyydyttävät lakinsa”. Tällainen menettely oli 1700-luvun lopulla vallitseva kansalaisyhteiskunnan järjestäytymisen muoto.⁸¹

Aamuruskon jumalattaren nimi sopi seuran nimeksi, sillä: ”[a]urinko nousee idästä ja siksi aamurusko soveltui hyvin kuvastamaan seuran edustamaa valtakunnan itäistä puoliskoa ja sen tulevaisuudentoivoa”.⁸² Näin voi katsoa, että vaikka Porthanin toimet olivat monelta alalta ja ne ulottuivat useammalle vuosikymmenelle, oli työskentelyllä silti yksi johtotähti joka seurasi Porthanin nuoruudesta elämän loppuun saakka: Suomen nostaminen kehityksen tielle.

76 Klinge, 1987:719-722

77 ks. Wrede, 1917:224

78 Schybergson, 1911:452

79 Schybergson, 1904:280

80 sit. Tommila, 1995:129

81 Manninen, 2000b:159

82 Manninen, 2000b:160

KIRJALLISUUSVIITTEET

Painamattomat lähteet

Åbo Akademin Bibliotek (ÅAB)

Porthan H.G. (1800a). Mem. Ang. Lanthushållning, tjärbränning, handslöjd, koppympong, 1.4.1800. Finska Hushållningssällskapets arkiv: Akter n:o 52. s. 60-61.

Porthan H.G. (1800b). Mem. Ang. A.J. Winters mem.: Allmän hushållnings, handels och näringarnas upphjälpande, 29.8.1800. Finska Hushållningssällskapets arkiv: Akter n:o 52. s. 101-104.

Painetut lähteet ja aikalaikirjallisuus

Porthan H.G. (1791-1797). Bref till Mathias Calonius. Åren 1791-1797. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. Tidnings- & tryckeri-aktiebolagets tryckeri, Helsingfors, 1886.

Porthan H.G. (1791) Reflexioner om de allmännaste hinder för näringarnas uppkomst i Finland och huru de torde kunna undanrödjäs. Julkaistu Åbo Tidningar-lehdessä 1791.

Porthan H.G. (1792?). Beskrifning öfver vägarne i Finland. Julkaistu teoksessa H.G. Porthans Skrifter i Urval. Finska Litteratur-Sällskapet, Helsingfors, 1873. 101-112.

Porthan H.G. (1797-1800). Bref till Mathias Calonius. Åren 1797-1800. Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. Tidnings- & tryckeri-aktiebolagets tryckeri, Helsingfors, 1886.

Porthan H.G. (1797). Tankar om Finlands upodling. Julkaistu teoksessa H.G. Porthans Skrifter i Urval. Finska Litteratur-Sällskapet, Helsingfors, 1873. 370-396. Alunperin julkaistu Åbo Tidningar-lehdessä 1797.

Kirjallisuus

Briggs Asa (1979). *The Age of Improvement 1783-1867*. Longman, London.

Coleman D.C. (1984). Historians and businessmen. Teoksessa (toim. D.C. Coleman ja Peter Mathias) *Enterprise and history*. Cambridge University Press, Cambridge. 27-41.

Daumas Maurice ja Gille Paul (1979). Transportation and Communication. Teoksessa (Maurice Daumas, toim.) *A History of Technology and Invention. Progress through the Ages. Volume III. The Expansion of Mechanization 1725-1860*. Crown Publishers Inc., New York. 233-390. Ranskankielinen alkuperäisteos *Histoire Générale des Techniques*, 1968. Kääntänyt englannin kieleen Eileen B. Hennessy.

Hansson Stina (1988). *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning*. Göteborgs universitet, Göteborg.

Hyttinen Pertti (1995). Anders Chydenius. Vapauden aatteiden edelläkävijä. Teoksessa (toim. Allan Tiitta et al.) *Kansallisgalleria. Suuret Suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150-1850)*. Weilin + Göös, Porvoo. 106-115.

Kerkkonen Martti (1939). Henrik Gabriel Porthan ja 1700-luvun taloudellinen harrastussuunta. HAik. 240-258.

Klinge Matti (1982). *Kaksi Suomea*. Otava, Helsinki.

Klinge Matti (1987). Kantin vaikutus, sodan uhka ja ilon oikeutus. Teoksessa (toim. Matti Klinge et al.) *Kuninkaallinen Turun akatemia 1640-1808*. Otava, Helsinki. 718-731.

Klinge Matti (1989). *Mikä mies Porthan oli?* SKS, Helsinki.

Legnér Mattias (2004). *Fädernelandets rätta beskrivning. Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Leikola Anto (1995a). Johan Gadolin. Suomen kuuluisin kemisti. Teoksessa (toim. Allan Tiitta et al.) *Kansallisgalleria. Suuret Suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150-1850)*. Weilin + Göös, Porvoo. 154-159.

Leikola Anto (1995b). Pehr Adrian Gadd. Kemisti ja talousmies. Teoksessa (toim. Allan Tiitta et al.) *Kansallisgalleria. Suuret Suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150-1850)*. Weilin

+ Göös, Porvoo. 102-105.

Lindroth Sten (1978). *Svensk lärdomshistoria 3: Frihetstiden*. Norstedt, Stockholm.

Manninen Juha (toim.)(2000a). *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. SKS, Helsinki.

Manninen Juha (2000b). *Valistus ja kansallinen identiteetti: aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. SKS, Helsinki.

Myllykylä Turkka (1991). *Suomen kanavien historia*. Otava, Keuruu.

Nenonen Marko (1999). Tien synty. Teoksessa (toim. Tapani Mauranen) *Maata, jättä, kulkijoita. Tiet ja liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Edita, Helsinki. 334-367.

Palander (Suolahti) Gunnar (1904). *Henrik Gabriel Porthan*. SKS, Helsinki.

Schybergson M.G (1904). *Suomen historia 2*. Frenckellin kirjapaino, Helsinki.

Schybergson M.G (1911). *Henrik Gabriel Porthan. Senare delen*. Tidnings- & tryckeri-aktiebolagets tryckeri, Helsingfors.

Syll Lars Pålsson (1998). *De ekonomiska teoriernas historia*. Studentlitteratur, Lund.

Tommila Päiviö (1995). Henrik Gabriel Porthan. Humanistisen tutkimuksen uranuurtaja. Teoksessa (toim. Allan Tiitta et al.) *Kansallisgalleria. Suuret Suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150-1850)*. Weilin + Göös, Porvoo. 120-129.

Viertola Juhani (1974). Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana. Teoksessa (toim. Tie- ja vesirakennushalölitys ja Suomen Tieyhdistys) *Suomen teiden historia I. Pakanuudenajalta Suomen itsenäistymiseen*. Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys, Helsinki.

Wrede R.A. (1917). *Matthias Calonius*. Söderström & c:o Förlagsaktiebolag, Helsingfors.

LIITTEET

Henkilöhakemisto

Aminoff Johan Fredrik (1756-1842)	Porin rykmentin päällikkö, kustavilainen, valtiomies
Boije Hans Henrik (1717-1781)	aatelismies, Hämeen- ja Uudenmaanlänin maaherra, silkkiviljelijä
af Botin Anders (1724-1790)	ruotsalainen historioitsija ja kirjailija, Ruotsin akatemian jäsen
Brindley James (1716-1772)	brittiläinen insinööri (vailla muodollista koulutusta), työnjohtaja Bridgewaterin herttuan kanavahankkeessa
Browallius Elisabeth (1737-1793)	Jakob Gadolinin puoliso, isä teologi- poliitikko, Linnén ystävä, fysiikan ja kasvitieteen professori Johan Browallius (1707-1755)
Calonius Mathias (1738-1817)	lainopin professori, korkeimman oikeuden jäsen
Chydenius Anders (1729-1803)	pappi, talousajattelija, poliitikko
Chydenius Samuel (1727-1757)	Ehrensvärdin apulainen koskenperkaustöissä, Anders Chydeniuksen isovelji, hukkui nuorena Bridgewaterin 3. herttua, kanavanrakentaja
Egerton Francis (1736-1803)	kreivi, sotamarsalkka, Suomenlinnan rakentaja, koskenperkaustyön johtaja
Ehrensvärd Augustin (1710-1772)	tutkimusmatkailija, orientalisti, Linnén oppilas, syntyi Helsingissä, kuoli nuorena Jemenissä
Forsskål Peter (1732-1763)	kemian professori
Gadd Pehr Adrian (1727-1797)	fysiikan ja teologian professori, Turun piispa
Gadolin Jakob(1719-1802)	kemian professori, yrittäjä, Jakob
Gadolin Johan(1760-1852)	

Gellert Christian Fürchtegott (1715-1769)	Gadolinin poika
Gottskalk J.M. (s.?-k.?)	saksalainen runoilija ja filosofi
Gripenberg Hans Henrik (1754-1813)	tieurakoitsija, maanmittausjohtaja
Haartman Gabriel (1757-1815)	eversti
Hasselblom Nils (1690-1764)	lääketieteen professori
	matematiikan professori, perehtynyt myös mekaniikkaan ja tekniikkaan, oppilaita mm. filosofi Johan Welin (n.1705-1744), ensimmäinen suomalainen Royal Societyn jäsen
Hume David (1711-1776)	skotlantilainen filosofi, taloustieteilijä ja historioitsija
Idman Nils (nuorempi) (1716-1790)	Huittisten kirkkoherra
Jansson Anders (s.?- k.?)	työnjohtaja koskenperkaustyössä, ”taitava mekaanikko”
Klingspor Vilhelm Mauritz (1744-1814)	ruotsalainen sotamarsalkka ja kreivi
Moore John (1730-1802)	skotlantilainen lääkäri ja esseisti
Palander Ebba Catharina (1787-1857)	Johan Gadolinin 2. puoliso
Pipping Joseph Gustavi (1760-1815)	kirurgian professori
Pope Alexander (1688-1744)	englantilainen runoilija
Porthan Henrik Gabriel (1739-1804)	kaunopuheisuuden professori
von Schlözer August Ludvig (1735-1809)	saksalainen historioitsija, vaikutti Göttingenin yliopistossa
af Schultén Nathanael Gerhard (1750-1825)	tähtitieteilijä, valtioneuvos
Smith Adam (1723-1790)	skotlantilainen talousajattelija ja filosofi
Stenius Jakob (1768-1809)	”Koski-Jaakko”, Pielisjärven kirkkoherra, työnjohtajana koskenperkaustyössä
Tengström Jakob (1755-1832)	teologian professori, Suomen arkkipiispa, pappissäädyn edustaja Porvoon valtiopäivillä v. 1809
Thileman Hedvig Magdalena (1776-1816)	Johan Gadolinin 1. puoliso
Thunberg Daniel (1710?-1788)	ruotsalainen linnoitusrakennusmestari,

Tillberg Johan (1756-1826)	Ehrensvärdin neuvonantaja
Turgot Anne-Robert-Jacques (1727-1781)	lääninmaanmittari ranskalainen talousajattelijana, Adam Smithin läheinen ystävä
Wetterstedt Erik (1736-1822)	maanmittauskonttorin johtaja, kamarineuvos
Wibelius Olof (1752-1823)	laamanni, Savon ja Karjalan läänin maaherra
von Willebrand Ernst Gustav (1751-1809)	maaherra, valtiosihteeri, kenraalimajuri, Jokioisten kartanon isäntä, epäilty epärehellisistä taloustoimista
Winter Arndt Johan (1744-1819)	läninkamreeri, kamarineuvos
Wrede Fabian (1760-1824)	kenraali, kenttämarsalkka